

Tekstin sävy ja informaation kulku opiskelijoiden laatimissa selkomukautuksissa

Selkokieltä on kehitetty Suomessa 1970-luvun lopulta alkaen, ja alkuvaiheessa sitä kehitettiin erityisesti kehitysvammaisia ajatellen. Sitten selkokielen on todettu hyödyttävän myös muita ryhmiä, esimerkiksi maahanmuuttajia ja vanhuksia. (Virtanen 2006.) Nykyisin selkokieliä materiaaleja suunnataan keille hyvänsä, jotka hyötyvät yleiskieltä helpommasta kielestä. Kukapa meistä ei olisi kiitollinen, kun esimerkiksi monimutkaiselta tuntuvista Kelan etuuksista voi lukea selkokielisistä esitteistä (ks. esim. Kelan etuusesitteet 2021).

Selkokielen piirteistä tulevat monelle ensimmäisinä mieleen helpot sanat ja lyhyet lauseet. Erilaiset selkokielestä annetut ohjeet ovatkin sana- ja lausetasolla aika konkreettisia (ks. esim. Selkokeskus 2021). On kuitenkin selvää, että samalla, kun sana- ja lausetasoa yksinkertaistetaan, tekstitaso voi tulla kompleksisemmaksi (Maaß 2020: 120–122). Tässä havaintokirjoituksessa keskitymmekin sana- ja lausetasoa laajempiin kysymyksiin: millaisilla keinoilla pintatasoltaan yksinkertaisesta kielestä saa säilyttään sopivaa ja viestiltään ymmärrettävää?

Taito mukauttaa jokin teksti selkokiellelle on kielen asiantuntijan osaamista, josta on hyötyä niin opettajan työssä kuin vaikkapa valtionhallinnon viestintätehtävissä. Taannoin esimerkiksi verkko- viestinnän ammattilaisia etsivässä haku- kuulutuksessa eduksi laskettiin selkokielen osaaminen (THL:n työpaikkailmoitus verkkotoimittajan tehtävästä 2020).

Helsingin yliopiston humanistisessa tiedekunnassa on ollut mahdollisuus tutustua selkokieleeseen ja siitä tehtyyn tutkimukseen selkokielen erikoiskursseilla vuodesta 2019 alkaen. Nämä opinnot antavat mahdollisuuden hankkia osaamista myös selkokielestä.

Tarkastelemme tässä kirjoituksessa ilmiöitä, jotka ovat nousseet kiinnostavina esiin ja keskusteluun Selkomukauttamisen projektikursseilla. Tarkastelemme erityisesti sitä, miten aloitteleva selkomukauttaja muokkaa tekstiä tai kirjoittaa selkokieltä ja millaisin perusteluin lopulliseen muotoiluun päästään. Käytännön kurssi on suunnattu kieliaineiden ja kääntämisen opiskelijoille, joten osallistujilla on oletuksen mukaan hyvät lähtökohdat tekstien tuottamiseen, vaikka selkokielen tekstin tuottajina he ovat aloittelijoita.

Koska selkokielen opettaminen yliopistotasolla on vasta alussa eikä tutkimusta selkosuomesta ole kovin paljon, kurssin työskentely perustuu pääasiassa selkokielestä annettuihin ohjeistuksiin (esim. Leskelä & Kulkki-Nieminen 2015; Leskelä 2019a: 107–172; Selkokeskus 2021). Tarkoituksena on samalla tarkastella näitä kokemuksen kautta saatuja ohjeistuksia kriittisesti ja tutkia, millaiset ohjeet ovat toimivia ja millaisessa tilanteessa ne toimivat hyvin. Opiskelijoilta on pyydetty teksteihinsä tutkimusluvut (lupia on 23 opiskelijalta, joista kukin on työstänyt kurssilla 4–5 tekstiä). Samalla kun opetusta vakiinutetaan, pyritään myös synnyttämään uutta tutkimusta. Pohdimme tässä kirjoi-

tuksessa tekstin sävyä ja informaation kulkua, jotka nousivat keskeisinä esiin kurssin ensimmäisillä järjestyskerroilla.

Aineistona opiskelijoiden kirjoittamat tekstit

Kirjoituksemme aineisto on kerätty vuodesta 2020 alkaen järjestetyiltä projektikursseilta. Kurssin tavoitteena on harjaantua selkokielen asiantuntijatyöhön, ja kurssilla harjoitellaan sekä asiategistien että kaunokirjallisten tekstien selkomukauttamista ja kokeillaan myös selkokielen tekstin kirjoittamista. Kurssin yhteistyökumppanit, jotka ovat toimineet eräänlaisina selkomukauttamistoimiston asiakkaina, ovat saaneet valmiit selkomukautukset käyttöönsä. Selkomukautettujen tekstien avulla he pyrkivät tavoittamaan myös ne, joille yleiskielisen tekstin lukeminen on haastavaa. Esimerkiksi Helsingin kaupungin kaavoitusosasto halusi selkomukautetun verkkotekstin avulla innostaa kaavoitusprosessiin mukaan myös niitä, jotka eivät juuri koskaan esimerkiksi suomen kielen taidon tai kaavoitusprosessin vierauden vuoksi lähetä kaavoitusta koskevia ehdotuksia tai muistutuksia.

Koska kurssi on työelämälähtöinen projektikurssi, sillä käytetään tekemällä oppii -periaatetta, ja kirjoituksemme aineisto koostuu opiskelijoiden teksteistä selkomukauttamisen prosessin eri vaiheissa. Kurssilla opiskelijoiden taitoa selkokirjoittajina kehitetään yksityiskohdallisen palautteen ja prosessikirjoittamisen avulla. Opiskelijat ovat saaneet teksteistään palautetta sekä vertaisilta että opettajilta ja kokeneilta selkomukauttajilta. Useimmissa tehtävissä ensimmäisten versioiden jälkeen on kirjoitettu palautteen huomioiva uusi versio, tehtävästä riippuen joko pareittain, pienryhmissä tai yksin. Asiakkailta saadut tekstit ovat olleet aitoja, ja tilatut selkomukautukset on tehty aitoon tarpeeseen. Ennen kuin selkomukautettu teksti on lähetetty asiak-

kaalle, lopullista tekstiä on tarkasteltu ja viimeistelty myös koko ryhmän yhteiskäsittelyssä. Asiakkailta on saatu myös palautetta, ja joitakin mukautuksia on korjattu asiakkaan kommenttien perusteella. Kurssin viimeisenä tehtävänä opiskelijat ovat itse saaneet päättää aiheen, josta he ovat kirjoittaneet selkotekstin valitsemalleen kohderyhmälle ja pyytäneet kohderyhmän edustajalta palautetta mukautuksesta. Kunkin tehtävän viimeisenä osana opiskelijat ovat kirjoittaneet tehtäväkohtaiset itsearviointit.

Selkomukautuksia tehtäessä on hyödynnetty selkomukautuksista saatavilla olevaa lingvististä teoretietoa (esim. Dahlgren 2019; Leskelä 2019b; Maaß 2020), Selkomittaria (2018) sekä selkokielen ohjeita ja selkokieltä käsittelevää kirjallisuutta. Kurssin opiskelijat ovat maisterivaiheen opiskelijoita, joista suurimmalla osalla on ollut opintoja selkokielestä (mm. Johdatusta selkokieleen -kurssi, 5 op). Kurssille osallistuneiden pääopintosuuntana on ollut suomen kieli, yleinen kielitiede tai käännöstiede.

Kurssillamme selkomukautusten pohjatekstit ovat olleet toisinaan varsin pitkiä, yli viisi sivua, ja pohdittavaksi on tullut tällöin, mitä pohjatekstistä voi karsia ja toisaalta mitä tulee taustoittaa ja selittää pohjatekstiä enemmän. Esimerkiksi kääntäjäopiskelijoille tekstin uudelleen kirjoittaminen ja välittäminen uudelle lukijakunnalle on tuttu tehtävä, mutta tyyppillisesti käännöksiltä odotetaan tarkempaa pohjatekstin merkitysten välittämistä kuin mukautuksilta. Vaikka kääntämisellä ja selkomukauttamisella onkin monia yhtymäkohtia (ks. Kuusi, Pitkänen-Heikkilä, Hartama-Heinonen, Leskelä, Pasanen & Eskelinen 2023 tässä teemanumerossa), selkomukautuksissa myös kääntäjä on uuden edessä. Mukautustyön lähtökohta ei oikeastaan olekaan pohjateksti vaan lukija, jota varten mukautusta tehdään: mikä olisi hänelle tärkeää, mitä tietoa hän tarvitsee ja mitä hän haluaa lukea?

Suuri osa opiskelijoista ei ole selkomukauttanut ennen kurssia pitkiä tekstejä, vaan selkomukautuskokeiluja on tehty pienimuotoisesti esimerkiksi selkokielen johdantokurssin osana tai käännöskurssien harjoitteina. Opiskelijoiden kielitieteellinen osaaminen ja kyky tarkastella kielen rakenteiden ja sanaston välittämää merkitystä näkyvät kuitenkin siinä, että heidän tekemänsä selkomukautukset olivat sana- ja lausetasolla varsin onnistuneita heti alusta asti. Tämän palautteen antoivat myös syksyn 2020 kurssilla opiskelijoiden tekstejä kommentoineet kokeneet selkokielen asiantuntijat.

Vaikka opiskelijoiden teksteissä sanataso on hyvää ja lauseet yleensä lyhyitä ja yksinkertaisia, aineistomme nostaa esiin, ettei pelkkä sana- ja lausetason mukauttaminen välttämättä tee tekstistä alkuperäistä selkeämpää. Tämä on tietysti selvä asia, josta on kirjoitettu aiemminkin. Esimerkiksi Hiidenmaa (2018: 80–81) kritisoi ymmärrettävyyden ja luettavuuden tutkimuksia siitä, että ne tarkastelevat tekstin pintarakenteesta tunnistettavia ominaisuuksia, vaikka tekstin ymmärrettävyyden tekijät ovat syvemmällä tekstin semantiikassa ja pragmatiikassa (myös Virtaluoto & Väyrynen 2000). Asia on tiedostettu myös selkokielen tutkimuksessa. Ohjeistus keskittyy sana- ja lausetasoon, mutta sen pelkistäminen lisää kuitenkin tekstitason kompleksisuutta, mikä onkin selkokielessä suuri haaste (Maaß 2020: 120–122). Kulkki-Niemisen (2010: 224) haastattelemat selkomukauttajat pitävät selkokielen yksityiskohtaisia suosituksia tarpeellisina, mutta niistä katsotaan olevan hyötyä lähinnä aloitteleville selkokirjoittajille. Kokeneet mukauttajat eivät tee ratkaisujaan suositusten pohjalta vaan luottavat omiin käsityksiinsä siitä, mikä kulloisessakin lähtötekstissä on liian vaikeaselkoista selkolukijalle. Tällöin mukauttamisen lähtökohtana onkin pohjatekstin tarkka lukeminen, ja mukautus perustuu tulkintaan

pohjatekstin keskeisestä sisällöstä ja käsitteisiin selkolukijan tarpeista.

Käsittelemme seuraavaksi aineistosta toistuvasti esiin nousseita sana- ja lausetasoa laajempia teemoja, joita olemme tarkastelleet opiskelijoiden kanssa keskustellen. Tekstin kokonaisjäsentelyyn, sidosteisuuteen ja informaation kuljetukseen liittyvät ilmiöt ovat sellaisia, jotka saattavat haastaa selkokielen paljolti sana- ja lausetasoa koskevat ohjeet ja periaatteet (Bredel & Maaß 2016: 153; Maaß 2020: 119). Kurssilla käydyissä keskusteluissa on vahvistunut käsitys, että niin mukauttajan kuin selkokielen opettajan täytyy muistaa erilaisten ohjeistusten olevan suuntaa antavia ja että on mahdollista, että vain ohjeistusta noudattamalla ei aina tuoteta-kaan helposti ymmärrettävää, sujuvaa ja tai edes suomen kielen mukaista tekstiä. Nostamme seuraavaksi puheeksi tekstin sävyn (puhuttelun ja kohteliaisuuden) ja toimivan informaatorakenteen (sivulauseet ja aukkoisuuden). Analyysissa hyödynnämme ensisijaisesti eri vaiheiden mukautuksia, joissa on huomioitu ryhmä- ja vertaispalautteet sekä joissain tapauksissa myös tilaajan palaute. Kurs- sin itsearviointeja on tarkasteltu toisaalla (Hartama-Heinonen, Kuusi, Leskelä & Pitkänen-Heikkilä 2022).

Puhuttelu ja kohteliaisuus

Selkomukautuksissa on tapana kiinnittää erityistä huomiota lukijan position. Vaikka pohjatekstissä lukija ei olisi tekstissä eksplisiittisesti läsnä, selkokirjoittajat monesti puhuttelevat lukijaa suoraan. Ylipäätään selkokielessä ohjataan tekemään tekstin toimijat näkyviksi. (Ks. Leskelä 2019a: 121; Maaß 2020: 128.) Esimerkiksi kaavoituksen kulkua käsittelevässä tehtävässä tilaaja, Helsingin kaupungin kaupunkiympäristön toimiala, oli tyytyväinen tekstin uuteen osallistavaan sävyyn (esim. 1). Tekstin tarkoitushan on muun muassa saada kansalaisia mukaan kaava-

ehdotusten tekoon, jolloin mukautuksen 2. persoonan muoto toimii tarkoituksessaan paremmin kuin pohjatekstin passiivi.

- (1) Kaavoitusteksti:
Ulkopaikkakuntalaisille maanomistajille ja -haltijoille ilmoitetaan kaavaehdotuksen nähtävälle asettamisesta kirjeitse.

Lopullinen mukautus:
Kaupunki ilmoittaa sinulle ehdotuksesta kirjeellä, jos omistat maata, mutta et asu Helsingissä.

Puhuttelulla voidaan saada tekstiin myös vaihtelua ja dialogisuutta. Kaavoitustekstissä dialogisuus saatiin aikaan väliotsikoiden ensimmäisen persoonan ja varsinaisen tekstin toisen persoonan muodoilla. Geneerinen, passiivissa ja nollapersoonassa kirjoitettu alkuperäinen teksti muokattiin persoonamuotojen avulla lähemmäs lukijaa.

Aineistomme kuitenkin nostaa havainnollisesti esiin tilanteita, joissa lukijan puhuttelu yksikön toisen persoonan muodoilla tuntuikin kyseenalaiselta. Esimerkiksi erään opiston järjestyssääntöihin ja asuntolaoppaaseen opiskelijat lisäsivät lukijan puhuttelua. Ohjeistavissa teksteissä saattaa kuitenkin mukautukseen otettu puhuttelu asettaa lukijan epäilyksenalaiseksi, kuten esimerkissä 2.

- (2) Järjestyssäännöt:
Vaarallisten ja omaisuuden tai ihmisten vahingoittamiseen tarkoitettujen esineiden tuominen oppilaitokseen on kielletty.

Mukautus a:
Älä tuo opistolle vaarallisia esineitä.

Mukautus b:
Opistoon ei saa tuoda vaarallisia esineitä. Vaarallisia esineitä ovat

tavarat, joilla voi vahingoittaa muita ihmisiä tai omaisuutta.

Lopullinen mukautus c:
Opiskelija ei saa tuoda opistolle vaarallisia esineitä, esimerkiksi raketteja tai teräviä veitsiä.

Järjestyssääntöjen mukautusversion 2a kielteinen imperatiivi implikoi, että myönteinen asiantila olisi odotuksenmukainen eli ihmiset ylipäätään pitäisivät mukanaan vaarallisia esineitä ja tämä järjestyssäännöissä erikseen kiellettäisiin (ks. esim. VISK § 1616). Vaihtoehtona yksikön toisen persoonan ilmipanemiselle voisi olla nollapersoonaa (kuten mukautuksessa 2b), joka etäännyttäisi lukijaa, välttäisi lukijan suoran puhuttelun eikä asettaisi häntä epäilyksenalaiseksi. Selkokielen ohjeistuksissa nollapersoonaa ohjataan kuitenkin välttämään, sillä heikon lukijan voi olla vaikea täyttää avoimeksi jäävää tekijäpaikkaa oikein (Leskelä 2019a: 123). Nollapersoonaa on kuitenkin havaittu käytettävän esimerkiksi ohjailevissa selkoteksteissä ja journalistisissa teksteissä (esim. Airaksinen 2019: 35; Noronkoski 2020: 20, 28–29). Myös selkokirjoittamisen ohjeissa on kiinnitetty huomiota siihen, että kun käsiteltävä aihe on ahdistava ja suora puhuttelu toisi sen liian lähelle lukijaa, nollapersoonarakenne on hyvä vaihtoehto (Leskelä 2019a: 122–123).

Ryhmän keskustelun jälkeen päädyimme tilaajalle lähetetyssä versiossa käyttämään sinuttelun tai nollapersoonan sijaan etäännyttävää subjektia *opiskelija* (lopullinen mukautus 2c), joskaan selkokielen ohjeiden näkökulmasta tämäkään ei ole aivan täydellinen muotoilu: oppaissa kieltolauseita ja kiellon kautta ilmaista asiaa pidetään selkolukijalle myöntömuotoisia haastavampina ymmärtää (esim. Leskelä 2019a: 153; Maaß 2020: 128).

Suora puhuttelu saattaa myös näyttäytyä pohjatekstiin verrattuna tarpeettoman velvoittavana, kuten esimerkissä 3.

- (3) Asuntolaopas:
Ulko-ovien lukitsemisen jäl-
keen ovia ei saa jättää auki.
Jos joku näin tekee, hän vastaa
mahdollisista vahingoista.

Mukautus a:
Muista laittaa ulko-ovet luk-
koon illalla. Jos jätät ulko-oven
auki ja tapahtuu vahinko, sinun
pitää maksaa se.

Lopullinen mukautus b:
Muista laittaa ulko-ovet lukkoon
illalla. Jos joku jättää ulko-oven
auki ja tapahtuu esimerkiksi
varkaus, hänen pitää korvata se.

Yksikön toinen persoona erityisesti mukautusversion 3a neessiivisessä pää-
lauseessa *sinun pitää maksaa se* velvoittaa
voimakkaasti. Lopullisessa versiossa pää-
dyttiin käyttämään geneeristä subjektia
joku pohjatekstin mukaisesti, mutta muo-
toilua muokattiin selkokieleiseksi muilta
osin kuten toistamalla *ulko-ovi* ja konkre-
tisoimalla *mahdollinen vahinko* muotoon
esimerkiksi varkaus (ks. myös ohjeet tois-
tosta ja konkretisoinnista Leskelä 2019a:
137, 132–133).

Seuraavassa esimerkissä (4) kiinni-
timme huomiota siihen, että opiskelija-
pari oli osannut jo tehtävän ensimmäi-
sessä versiossa taitavasti pehmentää sa-
nottavaa ja vaihtanut sinuttelun kolman-
teen persoonaan siinä kohdassa, kun pu-
heena oleva asia ei ole enää neutraali.

- (4) Asuntolaopas:
Jos huonetta ei ole palautettu
yhtä hyvässä kunnossa ja sii-
vottuna, asuntolavakuusrahaa
ei palautetta. Asuntolavakuus-
raha jätetään palauttamatta
myös silloin, jos avaimet ovat
kadonneet tai yhteisen keittiön
siisteydessä on toistuvasti huo-
mauttamista.

Mukautus:
Voit saada avainrahan takai-
sin, kun lukuvuosi loppuu. Saat
avainrahan takaisin,
- jos huone on siisti.
- jos yhteinen keittiö on aina
siisti.

Jos opiskelija kadottaa avaimen,
avainrahaa ei saa takaisin.

Asuntolaoppaassa puhutaan *asuntola-
vakuusraha*stä, mutta selkomukautukseen
se yksinkertaistettiin *avainrahaksi*. Yleis-
kielisessä tekstissä asiaa käsitellään pas-
siivimuotoisin predikaatein, joiden toimi-
joiksi asetuvat toisinaan asuntolan opis-
kelijat ja toisinaan asuntolan hallinnoi-
jat. Tätä selkeytettiin selkomukautukseen
monin keinoin: alkuaan yhden kappaleen
pituinen teksti jaettiin kahteen kap-
paleeseen, joista ensimmäisessä puhutel-
laan lukijaa suoraan ja haluttu sisältö esi-
tetään lukijan näkökulmasta. Esimerkiksi
ensimmäinen virke, joka alkaa ehtoa il-
maisevalla adverbiaalilauseella ja jossa on
kaksi kieltoa (*huonetta ei ole palautettu*
– – *rahaa ei palauteta*), on muutettu mu-
kautetussa versiossa myönteisin raken-
tein yksinkertaisemmaksi ja samalla sä-
vyltään myönteiseksi. Kun siirrytään kä-
sittelemään ehdollista asiaa, joka ei koske
jokaista asukasta, sävy vaihtuu lukijan
puhuttelusta yleisemmäksi. Sanktiota ja
pakkoa kuvaava sisältö etäännytetään lu-
kijasta nimeämällä toimija nyt geneeri-
sesti opiskelijaksi, jonka toimintaan ne-
sessiiviset lauseet liittyvät. Eroa dialogiin
pyrkivään ensimmäiseen osaan koroste-
taan kappalejaolla.

Nämä esimerkit nostavat esiin kysy-
myksen siitä, millainen ilmaisu on asial-
lista tai kohteliasta milloinkin. Ohjeista-
vissa teksteissä sinuttelu näyttääkin toi-
mivan oikein hyvin silloin, kun käsitel-
tävä asia on neutraali. Kun kysymyksissä
on vahva kielto, sinuttelu vaikuttaa epä-
kohteliaalta. Maaßin (2020: 128) mukaan

selkokielessä suositetaan positiivisia kohteliaisuusstrategioita (Brown & Levinson 1987), koska ne ovat kielellisesti läpinäkyvämpiä ja helpommin ymmärrettäviä kuin epäsuorat, joskin ehkä kohteliaammat strategiat. Airaksinen (2019) on tutkinut pro gradussaan selkokielisen oppaan kohteliaisuutta tarkastelemalla juuri erilaisia keinoja puhutella lukijaa. Hänen mukaansa lukijalle muodostuvien roolien tarkkaileminen on selkokirjoittamisessa tärkeää ja *sinä*-pronominilla puhuttelu toimii erityisesti silloin, kun siihen liittyy neutraaleja tai myönteisiä merkityksiä. Sen sijaan sinuttelu muodostuu etäännyttäväksi, kun viestin sisältö on kielteinen, epäilevä tai velvoittava. (Ks. myös Airaksinen 2020.)

Joissakin tekstilajeissa lukijan suora puhuttelu tuntuu kuitenkin keinoitekoiselta. Esimerkiksi tehtävässä, jossa opiskelijoiden tuli laatia suomea toisena kielenä puhuvia korkeakouluopiskelijoita varten sanaselityksiä eli selkokielisiä määritelmiä opintoihin liittyville termeille, puhuttelu vaikutti paikoin tarpeettomalta tai liian läheiseltä, ja kurssin yleiskeskustelussa se tulkittiinkin usein yleiskielessä vältettäväksi yleistäväksi 2. persoonaksi.

Suomen kielen puhuttelukäytännöt poikkeavat jonkin verran esimerkiksi indoeurooppalaisisten kielten käytännöistä, ja vaikka Suomea voi pitää sinuttelevana yhteiskuntana, sinuttelu voidaan kokea myös liian tunkeilevaksi (ks. Isosävi & Lappalainen 2015: 11–14; Lappalainen 2015, 2020). Yleistävä ja avoin yksikön toinen persoona on suomalaisen arkikeskustelun piirre, mutta sitä voidaan pitää ärsyttävänä, ja varsinkin kirjoitettussa kielessä se tulkitaan helposti käännöslainavaikutukseksi (ks. esim. Juva 2019: 332–334; Suomalainen 2020: 61, 63; VISK § 1365). Geneerisen 2. persoonan sijaan kirjoitetussa suomessa käytetään yleensä passiivia tai nollapersoonaa, jotka selkokielen ohjeistusten mukaan voivat siis kuitenkin olla selkolukijalle vaikeita rakenteita.

Lukijan puhutteluun liittyvät kohdat eivät ole olleet ainoita, joiden yhteydessä olemme miettineet selkotekstien sävyä. Selkokielen ohjeistuksissa muistutetaan, että on varottava lukijan aliarvioimista (esim. Leskelä 2019a: 121–124). Tarkoitus on olla selkeä ja helpottaa ymmärtämistä, mutta liian yksinkertaistava ei kuitenkaan saa olla. Lukijan oletettu tiedon taso vaikuttaa ratkaisuihin, jotka liittyvät myös tekstin sävyyn.

Selkokielen mittarissa on kaksi kohdtaa (18 ja 39), jotka liittyvät lukijan aliarvioimiseen: 1) tekstin sävy ei ole liian opettavainen eikä lukijaa aliarvioiva ja 2) sanat selitetään luontevalla tavalla, joka ei vaikuta osoittelevalla. Myös kursilla on tullut puheeksi mahdollinen lukijan aliarviointi. Asuntolooppaan lopussa kerrotaan, että asuntolassa käytetään valvontakameroita. Opiskelijat pohtivat, jääkö sen toteaminen liian irralliseksi ja hämmentäväksi varsinkin, kun selkokielen ohjeistusten mukaan selkotekstiin ei saisi jäädä aukkoisuutta (Leskelä 2019a: 119). Yksi pari pyrkikin selventämään syytä kameroihin (5a).

- (5) Asuntolaopas:
Asuntolassa on tallentava valvontakamera.

Mukautus a:
Asuntolassa on valvontakamera
Kamera kuvaa asuntolaa koko ajan, ja tallentaa videon. Kamera on turvallisuuden takia.

Lopullinen mukautus b:
Asuntolassa on valvontakamera
Kamera tallentaa videon turvallisuuden takia.

Mukautuksen 5a metatekstin tarkoitus oli olla ystävällinen, mutta lopputuloksena oli itsestäänselvyyksien toistaminen. Ei toki ole yksiselitteistä, mikä voidaan laskea lukijan aliarvioimiseksi, ja toiset

voivat olla herkempiä lukemaan teksteistä alentuvaa sävyä kuin toiset. Toisaalta aukot ovat myös häiritseviä, ja päätimmekin jättää lopulliseen versioon 6b selityksen valvontakamerasta. Käsittelemme tekstin aukkoisuutta informaation kulun näkökulmasta myöhemmin.

Informaation kulku: huomioita sivulauseiden käytöstä

Kokonaisten tekstien parissa työskentely nosti esiin informaation jäsentelyn ja kuljettamisen tekstikokonaisuudessa. Myös Uotila (2013: 94) on havainnut, että juuri tekstikokonaisuuden jäsentäminen ja selkokieleen kuuluvat yksinkertaiset lauseet ja rakenteet aiheuttavat toisinaan haasteita selkokirjoittajalle ja -mukauttajalle. Nostamme tässä esiin erityisesti sivulauseiden merkityksen ja käytön selkotekstissä. Syntaktisesta näkökulmasta sivulause eli alisteinen lause toimii tyypillisesti jonkin toisen lauseen tai lausekkeen osana. Diskurssin näkökulmasta alisteisilla lauseilla voi olla liittymäkohtia pikemminkin muualle tekstiin kuin päälauseeseensa ja toisaalta alisteinen lause voi sisältää virkkeen keskeisen informaation päälauseen sijaan. (Herlin, Kalliokoski & Visapää 2014: 1–3, 8–9.) Alisteisilla lauseilla ilmaistaan muun muassa ehtosuhteita (esim. *jos*-konjunktiolla alkavat lauseet) ja kausaalisuutta (esim. *koska*-alkuiset lauseet). Alisteinen lause voi virkkeessä sijoittua joko ennen päälauseita tai päälauseen jälkeen. Lauseen sijoittumiseen vaikuttaa alisteisen lauseen lausejäsenasema: jos alisteinen lause on päälauseen objekti tai predikaatiivi, alisteinen lause sijoittuu päälauseen jälkeen (VISK § 1151). Adverbiaalilauseen sijainti sen sijaan on vapaa (VISK § 1157), joskin yleiskielisessä aineistossa voidaan havaita joitakin tendenssejä siinä, missä määrin jotkin adverbiaalilauseet sijoittuvat yhdyslauseen alkuun tai loppuun (VISK § 1113). Päälauseen jälkeisen alistus-

konjunktiolla alkavan lauseen katsotaan kytkeytyvän päälauseeseen, kun taas virkeenalkuisen alistuskonjunktiolla alkavan sivulauseen nähdään kytkeytyvän edeltävään tekstiin, kuten kappaleisiin tai muihin tekstijaksoihin, ja etualaistavan tietoa (Kalliokoski 2006: 217–218; myös Tulijoki 2022). Sijoittumiseen vaikuttavat myös tekstuaaliset tekijät, kuten teeman- ja informaationkulku (Shore 2020: 474).

Selko-ohjeissa sivulauseella alkavia virkkeitä ei suositella, sillä ennen päälauseita sijaitsevan sivulauseen esittävä ehto tai rajausta voi olla selkolukijalle haasteellinen varsinkin, jos se sisältää presupponoitua tietoa (Maaß 2020: 89). Esimerkissä 6 kaavoitusta käsittelevä katkelma on mukautettu niin, että sivulause on voitu sijoittaa päälauseen jälkeen.

- (6) Kaavoitusteksti:
Miten kaava tulee voimaan?
Jos hyväksymispäätöksestä ei valiteta, asemakaava tulee voimaan valitusajan jälkeen kaupungin verkkosivuilla julkaistavalla kuulutuksella.

Lopullinen mukautus:
Miten kaava tulee voimaan?
Kaava tulee voimaan, jos kuukaan ei valita päätöksestä.

Selkokielen ohjeissa ei suoraan anneta ohjetta, että sivulauseella ei saisi aloittaa, mutta esimerkiksi Leskelä (2019a: 155) esittää, että päälauseella alkava yhdyslause vaikuttaa olevan selkolukijoille helpoin usean lauseen virkerakenne. Myös Selkomittarissa (2018) mainitaan yksinkertaiset virkerakenteet ja annetaan vain päälauseella alkavia esimerkkejä, kuten kohdassa 72: ”Virkerakenteet ovat yksinkertaisia; jos virkkeessä on enemmän kuin yksi sivulause, sen rakenne on laskeva (*Soitin sinulle, kun sain tietää, että olit sairas. Hän uskoi, että kaikki menee hyvin, kun hän palaa kotiin*).” Esimerkit

herättävät pohtimaan, voisiko sivulauseella aloittaminen tukea ymmärtämistä ainakin tapauksissa, joissa sivulauseessa ilmaistaan päälausetta edeltänyttä toimintaa. Voisiko juuri sivulauseella aloittaminen itse asiassa selkeyttää tekstin aika- ja kausaalisuhteita, jotka liittyvät keskeisesti tekstin sidosteisuuteen ja joiden selkeä esittäminen on selkokielen ohjeidenkin (esim. Leskelä 2019a: 120) mukaan tärkeää? Opiskelijoiden kanssa olemme päätyneet usein siihen, että lausejärjestyksiä pohtiessa on tärkeä tarkastella informaation esittämisjärjestystä ja tekstin luontevaa informaatorakennetta. Havainnollistamme tätä seuraavassa.

Esimerkit 7 ja 8 ovat opiskelijoiden laatimista selkoteksteistä, jotka eivät perustu pohjatekstiin vaan jotka on kirjoitettu eri lähteitä hyödyntäen suoraan selkokielisiksi.

- (7) Lukemisessa on myös se hyvä puoli, että se auttaa unohtamaan arkielämän ja huolet. Kun luet oikein hyvää kirjaa, voit hetkeksi unohtaa kotiläksyt, huonon sään ja oman huoneen siivoamisen.

Esimerkki on tekstistä, jossa tarkastellaan lukemisen merkitystä. Katkelman toisen virkkeen temporaalinen *kun*-sivulause luo puitteet päälauseen tulkinnalle ja osoittaa lukemiselle abstraktisti ilmaistun aika-paikkaisen sijainnin, jota vasten päälause voidaan tulkita (myös Herlin 1998: 62–68). Tällainen sivulause ei yleiskielessä sijoitu luontevasti päälauseen jälkeen, sillä tyyppillisesti päälauseen jälkeisen temporaalisen *kun*-lauseen sisältö on riippumaton päälauseen sisällöstä (mts. 71). Esimerkin tapauksessa pää- ja sivulauseen ilmaisema sisältö ovat toisistaan riippuvia. Temporaalista *kun*-lausetta ei selkokielen ohjeissa myöskään suositella muutettavaksi infinitiivirakenteeksi (Lukiessasi oi-

kein hyvää kirjaa – –, ks. Leskelä 2019a: 146, 152–153). Virkkeen aloittavan sivulauseen asia (lukeminen) on edeltävän tekstin perusteella lukijalle tuttua (”annettu”, ks. Shore 2008) tietoa, ja päälauseessa esitetään uutta asiaa tarkentamalla ja konkreettisoimalla sitä, miten lukeminen auttaa unohtamaan arjen (Shore 2008, 2020: 475). Jos virke alkaisi päälauseella eikä *kun*-lauseella, tekstin informaatorakenteeseen tulisi poikkeama. *Kun*-lauseen ja päälauseen välille voi tulkita myös kausaalisuhteen (Herlin 1998: 99–118), ja mikäli virke alkaisi seurausta ilmaisevalla päälauseella ja syy, lukeminen, ilmaistaisiin päälauseen jälkeen, kausaalisuhde ei olisi enää ikoninen ja päälauseen ilmaiseva sisältö painottuisi huomattavasti.

Toisinaan teksteissä on tarpeen käsitellä jollain tapaa ehdollista ja vain tietyin ehdoin mahdollista toimintaa. Esimerkissä 8 konditionaalisuutta ilmaisevat *jos*-konjunktiolla alkavat lauseet on sijoitettu virkkeiden alkuun ennen päälausetta.

- (8) Jos lapsi sairastuu anoreksiaan ja hän laihtuu paljon, lapsen normaali kasvaminen voi pysähtyä. Jos nainen puolestaan laihtuu liikaa anoreksian takia, naisen kuukautiset loppuvat.

Katkelman sisältävä teksti käsittelee anoreksiaan sairastumista. Peräkkäiset *jos*-sivulauseella alkavat virkkeet kertaavat aihetta toistamalla *anoreksiaa*, kun taas niitä seuraavissa päälauseissa kerrotaan uutena asiana anoreksian seurauksia. *Jos*-alkuiset virkkeet tuovat esiin laihtumisen seurauksia eri potilasryhmille ja muodostavat keskenään listamaisen suhteen (lapsi – aikuinen). Näin virkkeet liittyvät toisiinsa sisällön ja virkkeen rakenteen kautta. Ehto esitetään ennen seurausta, ja vaikka rakenne voi olla haastava selkokieltä tarvitsevalle lukijalle, tekstin samanlaisena toistuva virkerakenne lisää sidoksisuutta, mikä voi tukea lukijaa.

Yleiskielessä *jos*-alkuinen adverbiaalilause on tyypillisesti juuri yhdyslauseen alussa (VISK § 1113).

Esimerkissä 9 ehto- ja sivulausealkuisuus motivoituu pohjatekstin väliotsikon kysymyksestä:

- (9) Kaavoitusteksti:
Mitä tehdä, jos ehdotus ei tyydytä?

Kuntalainen voi tehdä kaavaehdotuksesta kirjallisen muistutuksen. – –

Mukautus:

Mitä voin tehdä, jos en pidä kaavaehdotuksesta?

Jos toivot muutoksia ehdotukseen, voit tehdä siitä muistutuksen. Se tarkoittaa mielipidettä kaavaehdotuksesta. Muistutus pitää tehdä kirjallisesti. – –

Esimerkki 9 on jälleen kaavoitusta käsittelevästä verkkotekstistä. Alkuperäisen tekstin rakenne noudattaa tässä kohdin kysymys-vastusrakennetta, mutta pohjatekstin nollapersoonana on selkomukautetussa versiossa vaihdettu dialogimaiseksi yksikön ensimmäisen ja toisen persoonan avulla. Tässä kohtaa tekstiin tuodaan uusi kunnallishallintoon liittyvä käsite, *kirjallinen muistutus*, joka pohjatekstissä jätetään selittämättä ja näin ollen oletetaan jossain määrin lukijalle tutuksi käsitteeksi. Selkomukautetussa versiossa *kirjallinen muistutus* täytyy selittää: kuka sen tekee, miksi se tehdään ja mitä *muistuttaminen* tarkoittaa tässä yhteydessä. Oman haasteensa ymmärrettävyyteen tuo vielä se, että *muistutus* on johdos *muistuttaa*-verbistä, jolla on useita merkityksiä (ks. *Kielitoimiston sanakirja s.v. muistuttaa*). Tämä hallinnon käsite voi siis olla varsin läpinäkymätön lukijalle, joka ei tunne suomalaista kunnallishallintoa.

Sekä muistutustoimenpiteen selittäminen että tekstin kokonaisrakenne vaikut-

tavat päälauseen ja *jos*-alkuisen lauseen keskinäiseen suhteeseen. Jotta ensimmäisen virkkeen päälauseen reemassa olevaa *muistutus*-sanaa päästään selittämään seuraavassa virkkeessä niin, ettei selitettävän sanan ja selityksen väliin tule ehto ilmaisevaa sivulauseetta, *jos*-lause on sijoitettava virkkeen alkuun. Konjunktiolla alkava alisteinen lause taas liittyy tyypillisesti edeltävään tekstiin, tässä tapauksessa edeltävään kysymykseen (Kalliokoski 2006). *Jos*-lauseessa toistetaan kysymyksen sanastoa (*kaavaehdotus – ehdotus*), ja näin sanaston keinoin luodaan tekstiin sidosteisuutta.

Toisinaan pohjatekstissä päälause edeltää sivulauseetta, mutta selkomukautetussa versiossa olemme päätyneet vaihtamaan niiden paikkaa.

- (10) Kaavoitusteksti:
Miten kaavoitus käynnistyy?
Aloitteen kaavan laatimiseksi voivat tehdä maanomistaja tai kaupungin eri tahot. Kaavamuutosta ryhdytään laatimaan, jos kaupunki pitää sitä tarkoituksenmukaisena.

Lopullinen mukautus:

Miten kaavoitus alkaa?

Maanomistaja tai kaupunki voivat tehdä aloitteen eli ehdottaa, että kaavaan tehdään muutos. Jos aloite on kaupungin mielestä hyvä, suunnittelu voidaan aloittaa.

Alkuperäisestä kaavoitusta käsittelevässä tekstissä oleva kunnallishallinnon käsite *aloite* on tarpeen selittää selkomukautetussa versiossa. Mukautetussa versiossa ensimmäisessä virkkeessä selitetty *aloite*-sana vaikuttaa seuraavan virkkeen rakenteeseen: *jos*-konjunktiolla alkava sivulause viittaa edeltävään virkkeeseen ja sivulauseessa toistetaan *aloite*-sana (toistosta Leskelä 2019a: 137). Samalla tekstin

rakenne on ikoninen ja toistaa toiminnan järjestystä: ensin ehdotetaan muutosta, sitten kaupunki arvioi sen, ja tämän jälkeen suunnittelu voidaan aloittaa.

Seuraava esimerkki 11 on suoraan selkokielelle kirjoitetun tekstin alusta. Teksti käsittelee italialaisia kauhuelokuvia.

- (11) Oletko jännittävien elokuvien ystävä? Jos haluat syventyä kauhuelokuvien maailmaan, kannattaa tutustua vanhoihin giallo-elokuviin.

Lukija johdatetaan teemaan *jännittäviä elokuvia* koskevalla retorisella kysymyksellä. Kysymyksen vastataan ehtolauseella alkavalla virkkeellä, jossa käsitteilyä rajataan ensin *kauhuelokuviin* ja päälauseessa *giallo-elokuviin*. Tämäkin on esimerkki siitä, että sivulausealkuisia virkkeitä tarvitaan myös selkokielessä. Jälkimmäisen virkkeen lauseiden järjestystä ei voi muuttaa merkityskokonaisuuden muuttumatta epäluontevaksi. (Ks. myös adverbialilauseen asemasta VISK § 1113.)

Informaation kulku: aukkoisuus

Eri tavoin tilanteessa tutuksi oletettu tai lukijan pääteltäväksi asetettu tieto (Prince 1981: 236; Shore 2008: 32) on selkokielen kohderyhmien kannalta ongelmallista. Yhtäältä tutuksi oletettu tieto voi olla lukijalle tuntematonta (esim. sanastosta Dahlgren 2019) ja vaikeuttaa näin ymmärtämistä. Toisaalta osan selkokielen tarvitsijoista on vaikeaa ellei mahdollista lukea niin sanotusti rivien välistä ja tunnistaa presupponoituja merkityksiä (Maaß 2020: 92; Rink 2020), jolloin tällaiset tekstikohdat voivat hämmentää lukijaa. Pääteltävä tieto voi muodostaa tekstiin aukkoja, ja aukkoisuuden on nähty selkoteksteissä juontuvan lyhentämis- ja karsimistarpeista: jotakin tietoa ei pidetä selkolukijalle tarpeellisena tai se oletetaan tutuksi. Jokin tieto saatetaan karsia josta-

kin kohtaa tekstiä, mutta se osoittautuukin ymmärtämisen kannalta tarpeelliseksi myöhemmin. (Leskelä 2019a: 119.)

Toisinaan pohjatekstin oletama, lukijan maailmantiedon pohjalta pääteltäväksi asetettu tieto asettaa haasteita selkotekstille. Käsittelemme seuraavaksi lukijan pääteltäväksi asetettua tietoa asiategistissä ja kaunokirjallisessa tekstissä. Esimerkissä 12 on kyse asiategististä: asuntolaoppaan katkelmassa ohjeistetaan lääkekaapin käyttöä.

- (12) Asuntolaopas:
Lääkekaappi sijaitsee asuntolassa asuntolaohjaajan työhuoneessa. Palautathan aina kuumemittarin takaisin! Särkylääkkeitä ei lääkekaapista löydy. Kaappia täydentää asuntolaohjaaja.

Mukautus a:

Lääkekaappi on asuntolaohjaajan työhuoneessa. Palauta kuumemittari takaisin! Särkylääkkeitä ei ole lääkekaapissa.

Lopullinen mukautus b:

Lääkekaappi on asuntolaohjaajan työhuoneessa. Jos käytät kuumemittaria, muista palauttaa se takaisin. Lääkekaapissa ei ole särkylääkkeitä.

Pohjatekstissä kuumemittari tulee esiin toisaalta samanmielisyyttä yhteisesti tutusta toimintatavasta hakevan *palautathan*-predikaatin jälkeen (*hAn*-liitepartikkelin implikaatioista VISK § 830) mutta toisaalta reemapaikalla uutena asiana. Vetoisuus aktivoi paljon maailmantietoa: kuumemittarin voi lainata lääkekaapista ja joskus se voi jäädä palauttamatta. Ainakin palauttamisesta täytyy muistuttaa erikseen. Mukautuksessa 12a pyyntö palauttaa kuumemittari takaisin on kuitenkin hämmäntävä, koska

edellä ei ole kerrottu kuumemittarin lainaamisesta. Siksi lopulliseen versioon 12b lisättiin selventävä, ehdon ilmaiseva sivulause (*Jos käytät kuumemittaria*).

Asiateksteissä olevaa aukkoisuutta pyritään usein välttämään yleiskielisessäkin tekstissä (ks. esim. Heikkilä 2011) ja tietysti selkomukautetussa versiossa. Kaunokirjallisessa tekstissä aukko taas on tietoinen keino, joka tekee lukijasta aktiivisen merkityksen muodostajan (Iser 1984). Tällainen aukkoisuus voi luoda ristiriidan kaunokirjallisuuden selkomukautajalle. Esimerkiksi Boccaccion klassisessa *Metsästyshaukka*-novellissa Monna Giovanna tulee pyytämään haukkaa lahjaksi sairaalle pojalleen, mutta köyhtynyt haukan omistaja, Federigo, tarjoaakin arvostetulle vieraalleen rakkaan haukkansa päivälliseksi. Esimerkissä 13 on mukautettu kaunokirjallista tekstiä ja mukauttaja on pyrkinyt paikkaamaan pohjatekstin aukkoa.

- (13) Täytyy muistaa, että Federigolla ei ole aavistustakaan siitä, että Monna Giovanna on tullut pyytämään lintua lahjaksi pojalleen.

Pohjatekstin aukko juoninovellissa on kuitenkin tarkoituksellinen jännityksen lisäämiseksi ennen novellin käännekohdtaa. Selkomukautuksessa tällainen kohta tuottaa mukauttajalle haasteita: toisaalta täydennyksen avulla pyritään tarjoamaan lukijalle mahdollisuus ymmärtää kuvatun tilanteen merkittävyys, mutta toisaalta aukon täydentäminen latistaa jännitystä ennen kliimaksia ja se voidaan kokea myös lukijan aliarvioimiseksi.

Selkotekstiin syntyvät aukot voivat joutua myös pohjatekstistä, jossa jokin asia on ilmaistu epätarkasti. Selkomukauttaminen nostaa esiin pohjatekstin hämärät ilmaukset tai sekavan ajattelun, mutta pohjatekstin asia voi myös yksinkertaistua ja suora- viivaistua, jopa vääristyä (Itkonen 2006:

106–107). Yleiskielisessä tekstissä lukija saattaa sivuuttaa yksittäisen epämääräisesti ilmaistun asian nojaten esimerkiksi yleistietoon, mutta jos asia otetaan mukaan selkoversioon, mukauttajan on pyrittävä kirkastamaan epämääräisestikin ilmaistu ajatus. Silloin saattaa tulla esiin liian paljaasti jotain sellaista, mitä ei itse asiassa haluta sanoa suoraan. Vanhatalon (2020) mukaan tällaisia tapauksia tuli esiin esimerkiksi vaalimainosten selkoversioissa siinä määrin, että lopulta selkoversioita ei haluttu julkaista.

Esimerkiksi kaavoituksen kulkua käsittelevästä tekstistä saimme asiakkaan palautteen, ja kävi ilmi, että pohjatekstissä oli ollut vanhentunutta tietoa siitä, missä kaikkialla kaavoitusta koskeviin suunnitelmiin voi nykyään tutustua. Koska konkretia on selkotekstissä tärkeää, tietysti juuri tällaiset tiedot pääsivät myös mukautukseen. Selkomukautukset nostivat siis esiin pohjatekstissä olleita puutteita ja tarjosivat näin kehittämissideoita myös itse pohjatekstiin.

Joskus selkomukauttajan pohjatekstistä tekemä tulkinta voi johtaa aukkoisuuteen ja jopa vääriin tietoon. Esimerkiksi kaavoitusta käsittelevässä dokumentissa seuraava opiskelijoiden mukauttama virke 14a näytti ensin opettajan silmiin hyvinkin toimivalta:

- (14) Kaavoitusteksti:
Kuntalainen voi tehdä kaavaehdotuksesta kirjallisen muistutuksen.

Mukautus a:

Voit tehdä muistutuksen, jos asut Helsingissä.

Lopullinen mukautus b:

Jos toivot muutoksia ehdotukseen, voit tehdä siitä muistutuksen. Se tarkoittaa mielipidettä kaavaehdotuksesta. Muistutus pitää tehdä kirjallisesti.

Pohjatekstin *kuntalainen* on terminä epätarkka, ja koska on kyse Helsingin kaupungin kaavoitusta käsittelevästä dokumentista, on luonteva puhua Helsingissä asumisesta. Lukijan sinuttelu tuntuu tässä myös toimivalta ja sopivan osallistavalta. Toisin kuin mukautuksessa 14a, pohjatekstissä ei kuitenkaan tarkoiteta, että vain kuntalainen saisi tehdä kirjallisen muistutuksen. Muistutuksen voi tehdä kuka hyvänsä, jota asia koskee (MRL § 62, § 65). Lopulliseen, tilaajalle lähetettyyn versioon tätä kohtaa muutettiin ja samalla selitettiin termi *muistutus* (14b).

Lopuksi

Olemme edellä tarkastelleet selkokielen tekstin sävyä ja informaation kulkua. Nämä ilmiöt nousivat kurssilla keskusteluun siitä syystä, että opiskelijoiden hyödyntämät selkokirjoittamisen ohjeet eivät tuottaneet toivotunlaista ja selkeää lopputulosta kielen ammattilaisten näkökulmasta. Selkokielen käyttäjäryhmien edustajat ovat arvioineet vapaamuotoisesti vain yksittäisiä kurssilla tuotettuja tekstejä, ja itse olemme arvioineet selkomukautettuja ja selkokielelle kirjoitettuja tekstejä selkeän yleiskielen ja suomi toisena kielenä -opetuskokemuksen tuottamasta näkökulmasta. Kuten kirjoituksemme alussa kuvasimme, kielitieteellisesti orientoituneiden opiskelijoiden on ollut melko helppoa tuottaa pinta-asoltaan varsin kelpoja selkomukautuksia heti kurssin alusta lähtien, mutta tekstikokonaisuuden hallinta ja selkokielen annettujen eri ohjeiden yhdistäminen on ollut haastavampaa.

Tekstitaso on kuitenkin kokeneillekin selkokirjoittajille haasteellisin (ks. Maaß 2020: 120–122), ja siitä on myös vaikein antaa ohjeita. Kurssillamme tehdyt tehtävät ovat osoittaneet, että yksittäisiä ohjeita tulisi aina tarkastella suhteessa tekstin kokonaisrakenteeseen. Myös kurssilla laaditut itsearviot toivat esiin, että mu-

kauttamisen tavoitteet ja käytännöt olivat eri tekstilajeissa erilaisia (Hartama-Heinonen ym. 2022: 113–115). Siksi erilaiset listaukset selkokielen piirteistä ohjaavat helposti liian kategoriisiin normeihin, jotka saattavat tuottaa vaikkapa juuri vääranlaisen sävyn tekstiin tai lisätä sen aukkoisuutta informaationkulkuun. Mukauttaminen edellyttääkin tekstin kokonaismerkityksen tarkkaa analysoimista, ja muokkaaminen voidaan tehdä vasta kokonaisuuden analyysin jälkeen.

Selkokieleen harjaantuneiden kielen asiantuntijoiden koulutustarve on ilmeinen. Selkokielen tuntemuksesta hyötyvät tulevat äidinkielenopettajat kohdatessaan oppilaita, jotka tarvitsevat tukea lukutaidon kehittämisessä tai joille suomi on toinen kieli. Erilaisiin viestinnän tehtäviin haetaan yhä useammin ammattilaisia, jotka tuntevat myös selkokieltä, ja selkokieli ja kielen sisäinen kääntäminen ovat kääntäjän taitorepertuaaria. Näihin osaamistarpeisiin selkokielen yliopisto-opetuksella pyritään vastaamaan. Yliopisto-opetus perustuu tutkimukseen. Jotta käytännön taitojen opettaminen tutkimusperustaisesti onnistuu parhaiten, tarvitaan tutkimusta selkokielestä eri käyttäjäryhmien ja tekstilajien näkökulmasta.

JOHANNA KOMPPA
KAARINA PITKÄNEN-HEIKKILÄ
etunimi.sukunimi@helsinki.fi

Johanna Komppa on suomen kielen vanhempi yliopistonlehtori (suomi toisena kielenä) Helsingin yliopistossa. Kaarina Pitkänen-Heikkilä on suomen kielen yliopistonlehtori (kääntämisen opetus) Helsingin yliopistossa.

Lähteet

AIRAKSINEN, ELLA 2019: *Puhuttelevaa selkokieltä. Vertaileva tekstianalyysi puhuttelun keinoista ja kohteliaisuudesta selko- ja yleiskielisessä oppaassa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/>

- URN:NBN:fi:hulib-202001281169.
- 2020: Kohti kohteliasta selkokieltä. – *Kielikello* 4/2020. <https://www.kielikello.fi/-/kohti-kohteliasta-selkokieltä>.
- BREDEL, URSULA – MAASS, CHRISTIANE 2016: *Ratgeber Leichte Sprache*. Berlin: Duden.
- BROWN, PENELOPE – LEVINSON, STEPHEN C. 1987 [1978]: *Language and politeness. Some universals in language usage*. Studies in Interactional Sociolinguistics 4. Cambridge: Cambridge University Press.
- DAHLGREN, SONJA 2019: Selkokieltä S2-oppijalle. Kaikille selviä hallinnollisia tekstejä. – *Puhe ja kieli* 39 (4) s. 325–344.
- HARTAMA-HEINONEN, RITVA – KUUSI, PÄIVI – LESKELÄ, LEEALaura – PITKÄNEN-HEIKKILÄ, KAARINA 2022: Kääntäjäopiskelijat selkomukauttajina. Opetuskokeilun antia. – Ritva Hartama-Heinonen, Laura Ivaska, Marja Kivilehto & Maarit Koponen (toim.), *MikaEL. Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu* 15 s. 106–120.
- HEIKKILÄ, ELINA 2011: Sanajärjestys jäsentää tekstiä. – *Kielikello* 2/2011. <https://www.kielikello.fi/-/sanajarjestys-jasentaa-tekstia>.
- HERLIN, ILONA 1998: *Suomen kun*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HERLIN, ILONA – KALLIOKOSKI, JYRKI – VISAPÄÄ, LAURA 2006: Introduction. – Laura Visapää, Jyrki Kalliokoski & Helena Sorva (toim.), *Contexts of subordination. Cognitive, typological and discourse perspectives* s. 1–16. Amsterdam: John Benjamins.
- HIIDENMAA, PIRJO 2018: Tekijä ja lukija tietokirjan kynnysteksteissä. – Toini Rahtu, Susanna Shore & Mikko T. Virtanen (toim.), *Kirjoitettu vuorovaihtus* s. 80–115. Tietolipas 260. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ISER, WOLFGANG 1984 [1978]: *The act of reading. The theory of aesthetic response*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- ISOSÄVI, JOHANNA – LAPPALAINEN, HANNA 2015: Johdanto. – Johanna Isosävi & Hanna Lappalainen (toim.), *Saako sinutella vai täytyykö teitillä? Tutkimuksia eurooppalaisten kielten puhuttelukäytännöistä* s. 9–33. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ITKONEN, SATU 2006: Toisin sanoen – tietokirja selkokielellä. – Pirjo Hiidenmaa, Raimo Jussila & Annika Nissinen (toim.), *Hyvä kirja* s. 99–108. Jyväskylä: Gummerus.
- JUVA, KERSTI 2019: *Löytöretki suomeen*. 2., tarkistettu painos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 2006: Virke, dialogisuus ja argumentaatio. Irralliset sivulauseet ja toisella kielellä kirjoittaminen. – Taru Nordlund, Tiina Onikki-Rantajääskö & Toni Suutari (toim.), *Kohtauspaikkana kieli. Näkökulmia persoonan, muutoksiin ja valintoihin* s. 212–231. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1078. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kielitoimiston sanakirja*. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus 2023. <https://www.kielitoimistonanakirja.fi/> (17.2.2023).
- Kelan etuusesitteet. https://www.kela.fi/ajankohtaista-henkiloasiakkaat/-/aset_publisher/kg5xtoqDw6Wf/content/kelan-uudet-selkokieliset-etuusesitteet-on-julkaistu (28.8.2021).
- KULKKI-NIEMINEN, AULI 2010: *Selkoistettu uutinen. Lingvistinen analyysi selkotekstien erityispiirteistä*. Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8093-5>.
- KUUSI, PÄIVI – PITKÄNEN-HEIKKILÄ, KAARINA – HARTAMA-HEINONEN, RITVA – LESKELÄ, LEEALaura – PASANEN, PÄIVI – ESKELINEN, JUHA 2023: Selkomukauttaminen käännösstrategioiden valossa. Havaintoja kääntäjänkoulutuksesta. – *Virittäjä* 127 (1) s. 90–113.
- LAPPALAINEN, HANNA 2015: *Sinä vai te vai*

- sekä että? Puhuttelukäytännöt suomen kielessä. – Johanna Isosävi & Hanna Lappalainen (toim.), *Saako sinutella vai täytyykö teititellä? Tutkimuksia eurooppalaisten kielten puhuttelukäytännöistä* s. 72–104. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2020: Millaista kohteliaisuutta suomalaiset arvostavat asiakaspalvelussa? – Kaarina Hippi, Hanna Lappalainen & Pirkko Nuolijärvi (toim.), *Suomalaisten kielellistä elämää. Sata suomalaista kielellistä elämäkertaa -hankkeen satoa* s. 253–287. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LESKELÄ, LEEALaura 2019a: *Selkokieli. Saatutettavan kielen opas*. Helsinki: Opikie.
- 2019b: Helppoa vai vaativampaa selkokieltä. Selkokielen mittaaminen ja vaikeustasot. – *Puhe ja kieli* 39 (4) s. 367–393.
- LESKELÄ, LEEALaura – KULKKI-NIEMINEN, AULI 2015: *Selkokirjoittajan tekstilajit*. Kehitysvammaliitto. Opikie.
- MAASS, CHRISTIANE 2020: *Easy Language – Plain Language – Easy Language Plus. Balancing comprehensibility and acceptability*. Berlin: Frank & Timme. <https://doi.org/10.25528/042>.
- MRL = Maankäyttö- ja rakennuslaki. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantas/1999/19990132> (17.2.2023).
- NORONKOSKI, SANNI 2020: *Syysstoa kun katselee, tuumii, että ”ouhjee”*. Nolla-subjektin selkokielisessä *Leija-lehdessä*. Suomen kielen kandidaatintutkielma. Helsingin yliopisto.
- PRINCE, E. F. 1981: Towards a taxonomy of given – new information. – Peter Cole (toim.), *Radical pragmatics* s. 223–255. New York: Academic Press.
- RINK, ISABEL 2020: *Rechtskommunikation und Barrierefreiheit. Zur Übersetzung juristisch- und Interaktionstexte in Leichte Sprache*. Berlin: Frank & Timme.
- Selkokeskus 2021. Selkokielen sanasto. <https://selkokeskus.fi/selkokieli/nain-kirjoitat-selkokielta/selkokielen-sanasto/> (2.9.2021).
- Selkomittari 2018. Helsinki: Selkokeskus, Kehitysvammaliitto ry. https://selkokeskus.fi/wp-content/uploads/2018/10/SELKOMITTARI_2018_11.10.18.pdf (17.2.2023).
- SHORE, SUSANNA 2008: Lauseiden tekstuaalisesta jäsenyyksestä. – *Virittäjä* 112 (1) s. 24–65.
- 2020: *Lauseita ja vesinokkaeläimiä. Perinteisestä funktionaaliseen lauseoppiin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1460. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SUOMALAINEN, KARITA 2020: *Kuka sinä on? Tutkimus yksikön 2. persoonan käytöstä ja käytön variaatiosta suomenkielisissä arkikeskusteluissa*. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-8238-7>.
- TULIJOKI, OUTI 2022: *Monilauseiset virkkeet Kelan selkokielisellä verkkosivustolla*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-202206152540>.
- UOTILA, ELIISA 2013: *Selkokieltä esitteillä. Kelan selko- ja yleiskielisten esitteiden tekstuaalinen analyysi*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201302201860>.
- VANHATALO, ULLA 2020: Vaikea kieli ei saa olla syrjäytymisen syy. – *Kanava* 7/2020 s. 28–33.
- VIRTALUOTO, JENNI – VÄYRYNEN, PENTTI 2000: Voidsaanko tekstin luettavuutta mitata matemaattisilla indekseillä? – *Informaatiotutkimus* 19 (4) s. 100–106.
- VIRTANEN, HANNU 2006: Selkokirjoista selkokieleen, tapahtui vuosina 1981–1990. – Leskelä, Leealaura & Virtanen, Hannu (toim.), *Toisin sanoen. Selkokielen teoriaa ja käytäntöä* s. 87–103. Helsinki: Opikie.
- VISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Verkkoversio. <http://scripta.kotus.fi/visk> (13.6.2022).